

Orzigul GANIYEVA,
Buxoro davlat universiteti dotsenti, (PhD)
E-mail: ganieva_orzigul@mail.ru

Buxoro davlat tibbiyot instituti dotsenti, M.Davlatova taqrizi asosida

XX ASR AQSH REALISTIK ADABIYOTIDA KICHIK NASRIY JANRLAR TARAQQIYOTI

Annotatsiya

XX asr realistik adabiyotida kichik nasriy janrlar shu darajada taraqqiy etdiki, uning turli janriy ko'rinishlari millat adabiyotida bo'y ko'rsatdi. Ko'p asrlik badiiy tendensiyalar asosida shakllanib, milliy-madaniy, ijtimoiy hamda ma'naviy muammolarini o'zida aks ettirgan mazkur ijod namunalari taraqqiyotida mualliflarning yangicha yondashuv, shakl hamda mazmundagi o'ziga xos uslublari ahamiyatli omillar bo'lgani maqolada ochib berildi.

Kalit so'zlar: Hikoya, novella, janr, nasr, realistik, Amerika adabiyoti, poetika, nazariya, aspekt, hajm.

РАЗВИТИЕ ЖАНРОВ МАЛОЙ ПРОЗЫ В РЕАЛИСТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ США XX ВЕКА

Аннотация

В реалистической литературе 20 века жанры малой прозы развились до такой степени, что в литературе страны появились различные жанровые ее проявления. В статье выявлено, что новый подход авторов, уникальные по форме и содержанию стили стали важными факторами в развитии этих образцов творчества, формировавшихся на основе многовековых художественных тенденций и отражавших национально-культурные, социальные и духовные проблемы.

Опорные понятия: Рассказ, новелла, жанр, проза, реалистический, Американская литература, поэтика, теория, аспект, объем.

THE DEVELOPMENT OF SHORT PROSE GENRES IN XX CENTURY AMERICAN REALISTIC LITERATURE

Annotation

In the realistic literature of the 20th century, the genres of short prose developed to such an extent that various genre manifestations of it appeared in the country's literature. The article reveals that the new approach of the authors, styles unique in form and content, became important factors in the development of these examples of creativity, formed on the basis of centuries-old artistic trends and reflecting national-cultural, social and spiritual problems.

Supporting concepts: Story, novella, genre, prose, realistic, American literature, poetics, theory, aspect, volume.

Kirish. Hikoya aslida ko'ringanidan ham murakkabroq bo'lgan reallikning asl tabiatini tadqiq qiladi. Nazariyotchilar hikoyaning epistemologiyasi inson munosabatini o'zgartiruvchi nuqtai-nazar, mohiyat deb e'tirof etishadi. Hikoyaning fundamental elementi uning tuzilishida emas, balki hayot haqiqatini ochib bera olgan lahzasida yoki idrokni yuqori nuqtaga ko'tara olgan daqiqasida, jaholatdan ilmga yetaklay olgan oniy pallasida ekani ta'kidlanadi [13]. XX asr hikoyachiligi va novellistikasi ham davrning ijtimoiy muammolari, asrning shafqatsiz janglari, ziddiyatlar ichra o'rallashib qolgan insonni yorug'likga yetaklashga, o'z qobig'idan chiqi olishiga, to'g'ri yo'l va yechim topishiga yordam bera oladigan maktab vazifasini o'tadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. XX asr Amerika realistik nasrida mukammallashuv bosqichiga ko'tarilgan hikoya (Ch. May, S.Lohafer, H.Bonheim, J.Gerlach, V.Patea) hamda novella (J.Paine, M.Springer, J.Leibowitz, E.Meletinskiy, N.Tagiyeva) janrlarining o'ziga xos qirralari nazariy jihatdan o'rganilib, o'xshash hamda farqli tomonlari haqida mulohazalar bayoni diqqatga sazovor. AQSH hikoyachiligi nazariy poetikasi (Ch.May, S.Lohafer, H.Bonheim, J.Gerlach), tarixiy poetikasi (V.Patea) tadqiq qilingani, dolzarb fikrlar bildirilgani, ammo tarixiy evolyusiyasi o'rganilishiga nisbatan ozroq yondashilgani seziladi. Amerika novellistikasi nazariy poetikasi (J.Paine, M.Springer, J.Leibowitz), tarixiy poetikasi (E.Meletinskiy, N.Tagiyeva) xususida e'tiborli xulosalar bayon qilingani, biroq XX asr Amerika novellistikasining tarixiy hamda nazariy poetikasi mohiyatan izchillik kasb etgan tadqiqotlar nasrning yirik janriga nisbatan ozligi kuzatiladi. Nazariy

poetika adabiy kategoriyalar tizimini ishlab chiqishi, ularning konseptual-mantiqiy tahlilini o'rganishni maqsad qilishi; tarixiy poetika bu tizimning kelib chiqishi va rivojlanishini tadqiq qilishini anglagan holda, mazkur maqolada XX asr Amerika hikoyachiligi hamda novellistikasi ushbu ikkala poetik yo'nalishda uyg'un ravishda o'rganildi [6].

Tadqiqot metodologiyasi. XX asr AQSH hikoyachiligi taraqqiyoti tadqiqida adabiyotshunoslarning asarlarning tarixiy-evolyutsion, janriy, badiiy-ijodiy o'ziga xosligiga ko'ra o'rganishgani e'tiborga molik. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, XX asr Amerika realistik hikoyalarini badiiy-estetik umumiylik kasb etgan xususiyatlari jihatidan quyidagi yo'nalishlarda o'rganish millat hikoyachiligi tendensiyalarini kengroq qamrab olish imkonini yaratadi: 1.Jurnalistik hikoyachilik. 2.NovellistikaFeministik hikoyachilik. 3.Modern hikoyachilik.

Asr boshida bosma nashrlar, ayniqsa gazeta hamda jurnallarning rivoji Amerika kichik nasriy janrlari taraqqiyotining omillardan biriga aylandi. XIX asr so'ngida mamlakatda 3300 jurnalda hikoya chop etilgan bo'lsa, 1905 yilga kelib bu miqdor 10800ni tashkil etdi. Ommaviy hikoya o'qish urfga aylandiki, bu nashriyotlardan sifatli hamda mazmunli asarlar chop etish talabini keltirib chiqardi. Hikoyaning katta nasriy janrlarga nisbatan ixchamligi, qisqa muddatda hissiy ta'sir o'tkaza olishi kabi qirralari mazkur nasriy janrni ommalashishiga olib keldi. Hikoyalar bir nashrda, novella ikki yoki uch nashr davomida chop etildiki, ba'zi manbalarda bu davr hikoyachiligi "jurnalistik hikoyachilik" deb ataldi [14]. Bu davrda nafaqat hikoya janr sifatida taraqqiy etib, turli janriy ko'rinishlarda namoyon

bo'ldi, balki janrning nazariy jihatlarini yoritilgan asarlar ham vujudga keldi, aynan hikoyanavislikda zabardast sanalgan qator mualliflar janrning o'ziga xosligi, syujet tuzilishi, xarakter yaratish mahorati, muhit talqini singari ahamiyatli mulohazalarini bayon qilishdi. Misol tariqasida, H.Jeymsning "The Art of Fiction", E.Uortonning "The Writing of Fiction", F. O'Konnorning "A Lonely Voice" kabi asarlarini keltirish mumkin.

Tahlil va natijalar. Hikoya janri nazariyasini puxta tadqiq qilgan adabiyotshunoslardan biri, rus formalistlari namoyandalari qatoriga mansub B.Eyksenbaum "hikoya folklor, latifadan kelib chiqqanligi; u ba'zida ziddiyat, nomuvofiqlik, xato, kontrast va h. asosida yaratilishi; mohiyatan xuddi latifa singari butun kuchini nihoyaga qadar saqlab turishini; samolyotdan irg'atilgan bomba singari nishonga bexato zarba bera olishi" lozimligini ta'kidlaydi [10]. Nazariyotchi mazkur kichik nasriy janrni Amerika adabiyotida rivojlanganichalik boshqa adabiyotlarda taraqqiy etmaganini qayd etib, millat hikoyachiligi ildizlari, ravnaqi haqida fikrlarini bayon etish barobarida, XX asrda aynan Amerika hikoyachiligi taraqqiyoti yuqori nuqtalarga yetgani, asrning kashfiyotlaridan biri sanalgan jurnallarda hikoya chop etish an'anasi urfga kirganini qayd etadi. Bu bilan XX asr Amerika hikoyachiligining rivojida faqat jurnallarning roli borligini esa rad etadi. (XX asrda Yevropada esa, ayniqsa Angliya jurnallarida roman chop etish urfga kirgan). Shuningdek, B.Eyksenbaum Amerika hikoyasining o'ziga xosligini uning kutilmagan yakunga egaligida ekanini, XIX asrda boshlangan an'analar XX asrga kelib ancha mustahkamlangani, mazkur hikoyachilik an'anasida asosiy urg'u mazmunga qaratilgani, psixologik tahlilga o'rin ajratilmaganini O.Henri ijodi misolida asoslab beradi. XIX asr oxirida E.Heyl, T.Oldrich, F.Stokton, H.Banner, A.Birs singari hikoyanavislar boshlab bergan bu tendentsiyalar XX asrda J.London, O.Henri, Sh.Anderson, R.Lardner, J.O'Hara, I.Shou, Sh.Jekson, E.Uelti, P.Taylor, J.F.Pauers, T.Kapote, J.D.Selinjer, J.Steynbek, E.B.Uayt, J.Turber, S. J. Perelman, D.Parker singari adiblarning kichik nasriy asarlarida shu qadar rivoj topdiki, Amerika hikoyalari o'ziga xos shiddati, sofligi, samimiyligi, hazilomuzligi, ayni damda insoniy tuyg'ularni alqay olgani, badiiy xususiyatlarining betakrorligi bilan jahon hikoyalari orasida peshqadamga aylandi. O.Henrining eng sara ijod namunalari qatorida "A Municipal Report", "The Four Million", "The Trimmed Lamp", "The Voice of the City" kabi ko'plab hikoyalarini sanash mumkin.

XX asrda jurnallarda hikoyalar chop etish an'anasi 1930-1940-yillarda cho'qqiga chiqdi. "Atlantic Monthly", "Harper's Magazine", "Esquire", "Saturday Evening Post", "The New Yorker" singari ko'plab jurnallar muxlislarini bir-biridan maroqli hamda mazmunli kichik nasriy asarlar bilan mamnun qildi. G.P.Anderson bu guruh yozuvchilarga nisbatan "adabiy jurnalistlar" ("literary journalists") terminini qo'llaydi [4; 20]. Davrning yetuk yozuvchilari Sh.Anderson, U.Keyter, T.Drayzer, T.Vulf, F.S.Fitsjerald, E.Glazgo, E.Uorton, S.Lyuis, R.Lardner singari mualliflar o'zlarining eng sara ijod namunalari jurnal sahifalarida e'lon qilib borishdi. J.P.Merkvendning "The Late George Apley" (1937), U.Folknerning "Red Leaves" (1930), "Mountain Victory" (1932), "The Bear" (1942), F.S.Fitsjeraldning "Trouble" kabi o'nlab hikoyalari mazkur ana'analar mukamallashuviga xizmat qildi. Jurnal hikoyalari hajman ixchamligi, kitobxonning qisqa muddatda o'qishga vaqt topa olishi, badiiy-estetik kuchning zalvori, kutilmagan yakunga egaligi, qahramonlarning real hayotdagi insonlarning tipik namunasi ekanini, sodda va ravon tili, yumor bilan yog'rilganligi ularning poetik o'ziga xosligini ta'minladi.

XX asr realizmining so'nggi bosqichida novella janri sifatida yangi odimlar bilan kirib keldi. Bu davrda realizm butunlay romantizm ta'siridan xoli bo'lib, naturalizm,

neoromantizm, impressionizm kabi oqimlar bilan to'qnashdi. Shuningdek, roman va qissadan keskin farqli janr sifatida shakllanib, yumor va satiraga kengroq o'rin berildiki, jamiyatda hukmron mafkuraviy aqidalarga nisbatan mulohazalar aks ettirildi [11]. G.Gud "Notes on Novella" mavzusidagi tadqiqotida nasrning asosiy janrlari – hikoya, novella, qissa va roman, ularning janriy spetsifikasi, shakli hamda mazmuniy o'ziga xosligi, "novella" terminining shakllanishi, tarixiy diapazoni, keltirib chiqargan omillari, ingliz, ispan, italyan, frantsuz, nemis adabiyotshunosligida evolyutsion bosqichlari haqida bahsli fikrlarni bayon qilib, "hikoya asosan XX asrda jurnalistik nasrning bir turi bo'lib, novella bilan bir terminologik oilaga mansub termin ekanini, garchi hajman hikoya qisqa, novella ko'proq sahifani egallasa ham, har ikkalasi shakl, mazmun hamda tarixiy genezis jihatdan mushtaraklik kasb etishi"ni ta'kidlaydi [10].

XX asr Amerika novellalari millat adabiyotida yangi ovoz, yangi usul bo'lib kirib kelib, nafaqat salafalari an'alarini davom ettirishdi, balki qahramon talqinida ham o'zgachalik kuzatildi. Xususan, H.Jeyms Amerika psixologik nasrning yetakchisiga aylandi. Endilikda yaratiladigan kichik nasr namunalari inson taqdiriga emas, uning his-tuyg'ulari, ruhiy olamidagi evrilishlar, ichki dunyosiga ham e'tibor qaratila boshlandi. Li E.Robert "Zamonaviy Amerika novellasi" risolasida har bir janr chegarasini bilish, nasrda hikoya, novella, qissa hamda roman janrlarining o'ziga xos spetsifik belgilari mavjudligi, XX asr Amerika nasrida novellaning muqim o'rin egallagani, uning janriy qirralari, shakli takomili, mazmuniy qamrovi, milliy-madaniy xususiyatlari haqida fikr-mulohazalarini unga qadar yaratilgan nazariy qarashlarga tayangan holda bayon qiladi. Uning fikricha, garchi Amerika novellachiligi XIX asrda boshlangan bo'lsa ham, janr sifatida XX asrda shakllandi, mazkur janrning takomilida H.Jeymsning xizmati benihoya bo'ldi [9]. Muallifning asr boshida dunyo yuzini ko'rgan "Daisy Miller", "The Beast in the Jungle", "The Turn of the Screw", "In the Cage" singari ijod namunalari, nasriy janrlar haqida bildirgan nazariy-ilmiy ishlarida novellaning hajmini 6000-8000 so'zdan iborat bo'lishi, asosan ikkita qahramon taqdiriga bag'ishlanishi, ko'pincha tugallanmagan jumlar, mavhum otlar, shevadan mohirona foydalana olishda ekanini ayonlashadi. Biroq novella janriga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar olib borildiki, XX asrning ikkinchi yarmida adabiyotshunoslarning novellaning hajmi 15000-50000 so'z atrofida bo'lishi, konfliktga asoslanishi, ahamiyatli lahzalarning yoritilishi, voqeani qisqa muddat orqali cheklanilishi, o'ta sanoqli qahramon qismatining aks ettirilishini nazariy asoslab berishdi [9].

XX asr Amerika realistik hikoyachiligi rivojida ayol yozuvchilarning hissasi ham beqiyos bo'ldi. Garchi hikoyachilikda ayol adibalarning ijodi XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlangan bo'lsa ham, yangi davr hikoyachiligida ularning xizmati shu qadar bo'ldiki, feministik kichik nasriy asarlar betakror an'alari bilan millat adabiyotida o'z o'miga ega bo'ldi. Hikoyanavis feministlar qatorida E.Uorton, K.Porter, U.Keyter, K.Chopin, E.Uelti, F.O'Konnor kabi namoyondalarni sanab o'tish mumkinki, ular yaratgan ijodiy meros nafaqat salafalari yaratgan qadriyatlarini, balki yangi tendensiyalarni aks ettirdi. Kichik nasrda feministik an'alarining o'ziga xos jihatlari ularning muallifi ayol yozuvchi bo'lgani sababli emas, balki mazkur ijod namunalari ayol, uning qalbi hamda hissiyotlari, taqdiri hamda muammolari, jamiyatda duch keladigan ziddiyatlarda nozik hilqat vakilalarning murakkab vaziyatlari singari qator mavzularga bag'ishlangani bilan ajralib turdi. S.Grandning fikricha, XX asrning o'rtasiga kelib nasrda ikki toifa qahramonlar gavalantirila boshlandi: "haqiqiy ayol" ("true woman" yoki "domestic saint" – uyda o'tiradigan, pokiza, dono, itoatkor, sokin) hamda "zamonaviy ayol" ("new woman", ya'ni

zamonaviy, moliyaviy mustaqil, kamroq bo'ysunuvchan, uydan tashqarida o'z kasbiga ega, fikrini ochiq bayon qiladigan) personajlar [5].

XX asr modern hikoyachiligi bir qator betakror xususiyatlari bilan ajralib turdi. Birinchi Jahon urushidan keyingi Modernizm an'analari Amerika kichik nasrining shakllanish turli o'zgarishlariga, mualliflarning mazkur janr ustida turfa tajribalar olib borib, yangicha asarlar yaratishlariga sabab bo'ldi. Nasrdagi bu eksperimentlar Imajistlar harakati olib kirgan "siyrak" nasr, bevosita rivoya, hayotiy voqealarga hissiy munosabat namoyon etish kabi tendensiyalari bilan uyg'un ravishda rivoj topdi. XX asr modern hikoyachilik rivojida H.L.Menken, S.Lyuis, F.Skot Fitsjerald, U. Folkner, R.Lardner kabi ko'plab nosirlarning hissasini ta'kidlash joiz. V.Pateaning e'tiroficha, adabiyot va san'atda modernizm an'analari rivojida V.Vulfning ta'siri kuchli bo'lib, aynan shu davrdan boshlab, insonning hissiyotlari olamiga chuqur kirib borish, uning sarhadlari tadqiqiga e'tibor kuchaydi [13; 17].

Modern hikoyachilikning mazkur janriy tabiatining in'ikosi ko'plab nosirlar ijodida namoyon bo'ldi. Hikoya

janrining teran tadqiqotchilaridan biri sanalgan Ch.Mayning fikriga ko'ra, XX asr Amerika realistlik kichik nasrida ikki yo'nalish vujudga keldi [10]. Dastlabki yo'nalish 1940-1950-yillarning zabardast vakili E.Uelti hamda 1960-1970-yillarda unumli ijod qilgan B.Malamudning metafora va mifga boy uslubi bilan xarakterli sanalsa; keyingisi A.Chexov an'analardan ilhomlangan 1920-1930-yillar hikoyachiligining ustasi E.Heminguey hamda 1970-1980-yillar hikoyanavisi R.Karverning minimalistik uslubidir. Amerika modern hikoyachiligi U.Folkner, K.A.Porter, F.O'Konnor hamda ko'plab hikoyanavislarning badiiy-ijodiy yondashuvlari oqibatida yangi cho'qqiga chiqa oldi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, XX asr Amerika realistlik hikoyachiligi ko'p asrlik badiiy tendensiyalar asosida shakllanib, milliy-madaniy, ijtimoiy hamda ma'naviy muammolarini aks ettirdi. Milliy adabiyot vakillari kichik nasriy janrlar taraqqiyotida yangicha yondashuv, shakl hamda mazmundagi o'ziga xos uslublari bilan sezilarli hissa qo'shishdi.

ADABIYOTLAR

1. Abrams M.H. A Glossary of Literary terms. – The USA: Heinle & Heinle, Thomson Learning, 1999. – P. 386.
2. Adabiy turlar va janrlar (Tarixi va nazariyasiga oid). 1-jild. Epos. – T.: Fan, 1991. – B.383.
3. Adabiyot va zamon. (Maqola, ocherk, adabiy portretlar). – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980. – B.368.
4. Anderson G.P. Research Guide to American Literature. American Modernism, 1914-1945. – USA: Facts on File, 2010. – P. 329.
5. Bendixen A., Nagel J. A Companion to the American Short Story. – S.: Blackwell Publishing LTD, 2010. – P. 535.
6. Broytman S. Istoricheskaya poetika. – M.: Akademiya, 2004. – S.368.
7. Cuddon J.A. Dictionary of Literary Terms & Literary Theory. – The USA: Penguin Books, 1999. – P.1026.
8. Gelfant H.B., Graver L. The Columbia Companion to the Twentieth-Century American Short Story. – USA: Columbia University Press, 2000. – P. 605.
9. Lee A.Robert. The Modern American Novella. – USA.: Palgrave Macmillan, 1989. – P. 9.
10. May Ch. The New Short Story Theories. – USA: Ohio University Press, 1994. – P.369.
11. O'Connor, F. The Lonely Voice. The Study of the Short Story. The USA: The World Publishing Company, 1963. – P. 215.
12. Patea V. Short story theories. A Twenty-First Perspective. – N.: Rodopi, 2012. – P. 345.
13. Voss A. The American Short Story. A Critical Survey. – The USA: The University of Oklahoma Press, 1973. – P. 399.
14. Sadullayev F. B. INNER CHARACTERIZATION OF THE MAIN CHARACTER IN THE NOVEL "THE WINGS OF THE DOVE" BY HENRY JAMES //Conferencea. – 2022. – C. 132-135.